ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Формування особистості підлітка: сучасні реалії

Хмельницький - 2018

УДК 159.923.2 – 053.6 (08)
З 72

З 72 Формування особистості підлітка: сучасні реалії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [Хмельницький, 25 квіт. 2018 р.] / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2018. – 173 с.

Збірник містить тези виступів учасників круглого столу «Формування особистості підлітка: сучасні реалії» за основними напрямками, які є предметом дискусії науковців: сучасний підліток. Який він?; феномен підлітка в контексті дорослішання і дорослості; психологічні особливості формування особистості в підлітковому віці; формування самосвідомості у підлітковому віці; біологічні і соціальні фактори в психічному розвитку і формуванні особистості підлітка; спілкування підлітків з дорослими: сучасне осмислення; феномен дружби в підлітковому віці; формування у підлітків правової культури.

Рекомендовано науковцям, викладачам, учителям, студентам, практичним психологам та всім, хто цікавиться психологічною наукою.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП (головний редактор); **Парандій В. О.**, кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП; **Грись А. М.,** доктор психологічних наук, професор; **Авсієвич А. В.,** доктор філософії в галузі права; **Вовк В.П.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Горгота О. Б.,** кандидат філософських наук; **Гуменюк А. Ф.,** кандидат економічних наук, доцент; **Дунець Л. М.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Мельничук С. Л.,** кандидат психологічних наук; **Ковтун О. С.,** кандидат соціологічних наук; **Коцюк В. Д.,** кандидат історичних наук; **Любецька М. М.,** практичний психолог; **Малиновська М. М.,** клієнт-центрований терапевт, сімейний терапевт, травмотерапевт-консультант; **Мотозюк Л. М.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Савчук Л. О.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Столяренко О.Б.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Тафінцева С. І.,** кандидат педагогічних наук; **Трембіцький А.М.,** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Федорчук В. В.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Чайковська О. М.,** кандидат психологічних наук; **Шепель І. М.,** соціальний педагог; **Шопша О Л.,** кандидат психологічних наук; **Олійник В. В.,** кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальна за випуск).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Білошицький С. В., доктор політичних наук, доцент.
Матвійчук Т. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 3 від 26 березня 2018 р.)

© Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2018

Жила С. Б.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ……... 73

Ковтун О. С.
СУЇЦИДАЛЬНА ГРА ЯК ДИСФУНКЦІЯ
СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ СМЕРТІ……. 83

Kostenko D. V.
NON-VERBAL COMMUNICATION SPEAKS
LOUDER THAN WORDS…… 90

Маркович Л. М.
ФІЗИЧНІ КОНЦЕПТИ В ПРОЦЕСІ ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ
ШКІЛЬНОГО КУРСУ ФІЗИКИ……. 96

Мельничук С. Л.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ……... 106

Олійник В. В.
ФОРМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З ПІДЛІТКАМИ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ…… 113

Олійник О. С.
ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ НАВЧАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМ
ПРОФЕСІЯМ НА ДОРОСЛІШАННЯ ПІДЛІТКІВ…….. 116

Охман О. В., Циганюк Ю. В.
ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ:
ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ……. 123

Парандій В. О.
ФОРМИ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ:
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ……... 128

Тільки за доцільно організованих міжособистісного спілкування, суспільно корисної діяльності, навчання відбувається повноцінний психічний розвиток та особистісне становлення підлітка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аграхамова В. С. Підліткова психологія / В. С. Аграхамова. – М. : Академ, проект, 2009. – 1 с.
2. Бойорд М. Ваш підліток / М. Бойорд, М. Бойорд. – М.: Просвітлення, 2011. – 12 с.
3. Болонський С. П. Обрані психологічні обрання. – Т. 2. / С. П. Болонський. – М. : Педагогіка, 2007. – 38 с.
4. Бошкович И. Л. Психологічний збірник / под ред. Д. И. Фельдштейна. – М., 2006. – 16 с.
5. Вилон Г. Психічний розвиток дитини / Г. Вилон. – СПб., 2001. – 112 с.
6. Вікова і педагогічна психологія / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – 2-ге вид., допов. – Київ : Каравела, 2009. – 400 с.
7. Вікова психологія / за ред. М. Л. Костиля. – Київ : Рад. шк., 20013. – 278 с.
8. Возрастная и педагогическая психология / под ред. С. М. Батуткіна. – М. : Просвещение, 2004. – 256 с.

О. С. Ковтун,
кандидат соціологічних наук
(м. Хмельницький)

СУЇЦИДАЛЬНА ГРА ЯК ДИСФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ СМЕРТІ

Актуальність проблеми. Сучасний кризовий дискурс в Україні охоплює різні сфери життєдіяльності суспільства. Але випадки підліткових самогубств і викриття так званих «груп смерті» у соціальних мережах свідчить про те, що є недостатнім осмислення феномену суїцидальних практик в середовищі молоді. І хоча тема суїцидальних ігор в соціальних мережах втратила свою значимість для вітчизняних ЗМІ, все ж вона залишається актуальною і досі, адже розкриває фундаментальні зрушення у сучасній *культурі смерті*, під

якою розуміємо систему норм та зразків культури, що регулюють (навколо) смертні практики. Суїцидальна гра є феноменом саме сучасної масової культури і не має національного і цивілізаційного виміру. Це підтверджується тим, що виникнувши в Росії, наприклад, «синій кит» розповсюдився не тільки у країнах європейської цивілізації (Східна Європа, ЄС, США), але й подолав цивілізаційні кордони, розповсюдившись навіть у арабських країнах (Туніс, Алжир, Єгипет) та країнах Азії (наприклад, Індії). Усе це виводить суїцидальну гру за національні та расові рамки, роблячи її феноменом культурної глобалізації.

Але ця проблема сьогодні мало вивчена у вітчизняній науці та взагалі привертає до себе мало наукової та суспільної уваги, попри нечасті спалахи суспільного інтересу у нашій країні. Хоча зміни у культурі смерті в цілому,а також суспільних поглядах на цей феномен і, особливо, соціальних нормах і табу, які регулюють (навколо) смертні практики створюють, на нашу думку особливі соціокультурні умови, в яких життя знецінюється, а ментальна межа між життям і смертю стає все менш суттєвою.

Виклад основного матеріалу. Феномен смерті є об'єктом найбільших страхів людини, які пов'язані із невідворотним припиненням існування. Такий екзистенціальний виклик спричинив до того, що людина в межах культури виробила низку специфічних механізмів і засобів символічного подолання смерті або ж її інтеграції із життям. Наприклад, смерть може здобрюватись, обманюватись, висміюватись (чорний гумор); у формі гри людина від неї символічно втікає (гра у хованки (жмурки) у початковому своєму значенні) [2, с. 104-154]. Крім цього смерть перемагається вірою і «божественною силою» (у християнстві, наприклад). Християнство також табує практики убивства та самовбивства. Похоронні обряди у більшості народів є культурним засобом прийняти і у кінцевому випадку перемогти, заперечити (іммортальність) смерть [5, с. 168-172]. Незважаючи на різноманітність форм навколосмертних практик, основна їх мета – це символічна перемога над смертю і її загрозою. У секуляризованій формі боротьба із смертю є більш соціалізованою. Наприклад, перемагання смерті досягається активною суспільно-орієнтованою діяльністю, пасіонарністю. Так, В. Сухомлинський стверджував, що «Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб залишити по собі слід вічний» [10].

Крім цього,коли ми говоримо про смерть, що пов'язана із обрядовістю, необхідно відмітити її нерутинізований характер, під яким розуміється руйнування звичного порядку життя соціальної групи та її повсякденності. Смерть протистоїть життю, вона ставить питання про фізичне існування групи, тому у випадку смерті у групи з'являється потреба у реінтеграції, у яку включаються і мертві, і живі її члени. «Проводжання» мерця, яке супроводжується зустріччю чисельних родичів, сприяє актуалізації групи, її мобілізації. Відвідування згодом могил є способом підтримки зв'язку між членами групи, сприяючи її ідеологічному виживанню, у розумінні Е. Берна [1]. На рівні великих соціальних груп і суспільства в цілому, нерутинізована смерть виконує ті ж функції. Знаковим для цієї форми смерті у нашому суспільстві є сприйняття «мерців нації». Така смерть пов'язана у першу чергу із бойовими діями у зоні АТО. Пафос процесій під час поховань загиблих в зоні АТО окремих військових (масове вставання на коліна, наприклад) підтверджують тезу про те, що смерть використовується суспільством для свого виживання, консолідації і мобілізації колективних зусиль у протистоянні актуальним викликам. «Мерці нації» стають символом, стимулом до боротьби і мовчазною вимогою до об'єднання і спільної діяльності на благо групи.

Але з іншого боку кожен день життя суспільства супроводжується чисельними непоміченими смертями. Кожен день від хвороб помирають і діти, і дорослі; чисельні ДТП супроводжуються смертями; гинуть поліцейські і рятувальники. Приклади можна продовжувати. Особливістю такої смерті є те, що вона є непоміченою для більшості. На цьому рівні осмислення, смерть набуває рутинізованого характеру. Тому одним із засобів культурної боротьби із смертністю особи і групи є її *рутинізація*, під якою розуміємо узвичаєння смерті через велику інтенсивність і частоту контактів із нею та трупами як її предметним втіленням [6]. Так, частота повідомлень про смерть у ЗМІ, загалом прийняття факту чисельності смерті роблять її за відомим висловом Ремарка «статистикою» [8]. Масовість смерті викликає звикання до неї і її прийняття як непідвладного волі факту. Наприклад, від ветеранів ВОВ можна було почути такі слова: «до смерті звикаєш», те ж саме явище притаманне і військовим діям у зоні АТО. Така рутинізація є природнім призвичаєнням, психологічною адаптацією до екстремальних умов життя. Входячи у повсякденність, смерть втрачає

чіткість, вона не помічається, що виключає її емоційно складне переживання.

Таким чином, культура смерті у традиційній культурі має чітке функціональне призначення. Вона є, *по-перше,* запобіжником фізичної смерті, регулюючи поведінку індивідів системою табу та інших соціальних норм, що попереджають убивство іншого або себе (суїцид); *по-друге,* традиційна культура смерті, в тому числі, в аспекті рутинізації смерті, сприяє зниженню психологічного дискомфорту при переживанні смертності; *по-третє,* сприяє ідеологічному виживанню групи; *по-четверте,* забезпечує соціальну солідарність, реінтеграцію та мобілізацію групи.

Але у сучасному інформаційному суспільстві культура смерті, в тому числі рутинізація смерті, набувають фундаментально іншого характеру. Можна стверджувати, що традиційна функція культури смерті та рутинізації як її елементу – захист колективної свідомості – змінюється іншою функцією, яка, на нашу думку, полягає у стиранні ментальної межі між життям і смертю, світом мертвих і світом живих, а також знецінює саме життя. Сьогодні змінюється ставлення до смерті, змінюється її соціальний статус. Засоби масової комунікації і масової культури роблять можливим приниження смерті, її представлення як буденного явища повсякденності. Конкретними способами рутинізації смерті є відкритість, відвертість і частота її демонстрації. Саме у цьому випадку рутинізація смерті виконує, замість адаптивних, деякі інші, як правило латентні функції. По-перше, в умовах сучасного капіталізму смерть більше не є важливою екзистенціальною сутністю, вона – об'єкт споживання. Тому таку форму рутинізації смерті можемо назвати *негативною,* адже вона не слугує адаптації соціальної групи до нових умов життя.

Згадуючи «групи смерті», необхідно звернути увагу на характер спонукання підлітків до самогубства. Так, одним і основних завдань, покликаних ввести підлітка у відповідний психологічний стан є активний перегляд кінофільмів із великою кількістю смертей («фільми жахів», зокрема). Таким чином відбувалось певне «звикання до смерті», м'яка заміна життя. На нашу думку, цей принцип діє і сучасній масовій культурі, але його ефект не є чітко вираженим та є пролонгованим. Але з іншого боку відбувається охоплення набагато більшої аудиторії. У процес звикання до смерті включається тим чи іншим чином більша частина населення.

Загалом, культурний стан суспільства при якому грань між смертю та життям стирається, коли смерть стає органічною частиною існування соціуму Ж. Бодрійяр позначив поняттям *післяжиття* (у російському перекладі «*послежитие*») [3]. Цей стан ми розуміємо як певну неповноцінність життя як соціальної цінності, а також зниження його екзистенціальної значимості, його соціальну і культурну ущербність.

Ще одним фактором, що сприяє поширенню суїцидальної гри є індивідуалізм та криза сімейних відносин. Так, особливістю індивідуалізму є орієнтованість на автономність та самодостатність індивіда. За своєю суттю індивідуалізм є способом послаблення соціальних зв'язків і «виокремлення індивіда із соціуму» [7].

Таким чином, індивідуалізм і колективізм по різному регулюють поведінку індивідів. Ще Дюркгейм показав, що більш колективістські групи менш схильні до суїцидів, ніж індивідуалістські. Саме тому, на думку Дюркгейма, кількість самогубств у католиків менша, ніж у протестантів [4].

Крім цього, як продемонстрували дослідження Е. Фромма, індивідуалізм є досить неприродною формою соціального існування. «Звільнення» індивіда від тенет колективу, призводить до того, що свобода стає тягарем, адже у таких умовах індивід потрапляє у ситуацію самотності, яка викликає потребу позбутися свободи або «втечі від свободи» у фромівській термінології. Ця втеча часто набуває деструктивних форм. Така деструктивність спрямована або на самого індивіда або на інших. Тому смерть, як крайній результат деструктивності – це або смерть самого індивіда (самогубство) або іншого (убивство). Або повільна смерть, внаслідок тривалого саморуйнування (алкоголізм, наркоманія) [9]. Заслуга Фромма, як і інших представників франкфуртської школи соціології полягає у відкритті соціально-психологічної природи деструктивності в контексті неототалітарної капіталістичної культури.

Найбільш дисфункціональним є атомізований індивідуалізм, який по суті є логічним завершенням розвитку індивідуалізму та представляє собою процес розпаду спільності на слабкопов'язані елементи, зв'язуючою основою яких у сучасному суспільстві залишається споживання: товарів, інформації, пропаганди, ідеологем, моделей поведінки, що задаються медіа. Європейські суспільства, які є батьківщиною сучасного індивідуалізму, все ж виробили способи обмежити індивідуалізм. Такі спроби на наших теренах відомі як

певні соціальні квазіконцепції: солідарне суспільство, партнерське суспільство.

Але неконтрольований індивідуалізм, до того ж в умовах глибокої соціальної нерівності, руйнує соціальну тканину, що об'єктивується навіть у фізичному просторі. Наприклад, українське, як і російське, суспільства – це суспільства парканів – фізично закріплених символів соціальної диференціації та взаємонедовіри. Таким чином, в умовах розпаду спільності, соціум уже не може, а в контексті ідеологічному, не має права здійснювати контроль над певними видами індивідуальної поведінки. Це призводить і до розпаду базових соціальних структур, таких як сім'я. І хоча сім'я може існувати де-юре, це далеко не завжди означає існування сім'ї де-факто. Цю подвійність існування сучасної сім'ї майстерно продемонстровано у кінофільмі А. Звягінцева «Нелюбовь». В свою чергу, в результаті розпаду соціальної молекули сім'ї, складові її атоми притягаються психологічно агресивною чорною дірою медіа. Таким чином, традиційна сім'я із фундуючого суціального інституту перетворюється на точку розриву соціальної матерії.

Отже, можемо зробити наступні *висновки.* Традиційна культура виробила систему навколосмертних практик, пов'язаних із здійсненням відповідних ритуалів та дій, які за своїми функціями є способами символічного подолання смерті, а також актуалізації, реінтеграції, мобілізації та консолідації соціальної групи. Одним із засобів зниження емоційної реакції на масовість смерті, а отже захисту колективної свідомості є рутинізація смерті, під якою розуміється її узвичаєння, маскування смерті у повсякденності. Натомість, в межах масової культури рутинізація забезпечується шляхом прирівняння смерті до життя. Конкретними засобами такої рутинізації є перетворення смерті в об'єкт споживання: активна демонстрація масових смертей у кіно і мультфільмах, розвиток індустрії іграшок, одягу та інших товарів пов'язаних із популярними персонажами, що персоніфікують смерть. Суїцидальна гра в таких обставинах є дисфункцією сучасної масової культури, будучи, водночас, її органічним результатом. Вона для соціолога є лакмусовим папірцем, який демонструє загальний стан сучасної культури смерті.

Сучасні комунікативні технології, такі як соціальні медіа, сприяють дифузії відповідних культурних зразків у інші цивілізаційні системи, що глобалізує суїцидальну гру.

Список використаних джерел та літератури:

1. Берн Э. Лидер и группа: о структуре и динамике организаций и групп [Текст] / Э. Берн. – М.: Эксмо, 2009. – 512 с.
2. Богданов К. Игра в жмурки: сюжет, контекст, метафора [Текст] / К. Богданов // Богданов К. Повседневность и мифология: исследования по семиотике фольклорной действительности / Константин Богданов. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. – С. 104-154.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть [Електронний ресурс] / Ж. Бодрийяр. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bodr_Simv/index.php. – Назва з титул. екрану.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд [Текст] / Э. Дюркгейм. – М.: Мысль, 1994. – 399 с.
5. Маліновський Б. Смерть і реінтеграція групи [Текст] / Б. Маліновський // Маркова С., Білий Л., Білошицький С., Баран О. Нариси історії соціологічних вчень. Ч.2. (сучасний період). – Чернівці: ВД «Букрек», 2005. – С. 168-172.
6. Методологические проблемы социально-гуманитарных наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?isbn=5040042744. – Назва з титул. екрану.
7. Ніколаєнко Л. Г. Злочинність та злочинна поведінка як поняття соціології права [Текст]: альманах / Л. Г. Ніколаєнко // Культура і сучасність. – 2007. – №1. – С. 156-163
8. Ремарк Э. М. Чёрный обелиск [Електронний ресурс] / Э. М. Ремарк. – Режим доступу: http://ruofrun.kharkivosvita.net.ua/files/chernyj-obelisk.pdf. – Назва з титул. екрану.
9. Фромм Э. Бегство от свободы [Електронний ресурс] / Э. Фромм. – Режим доступу: http://pramen.io/wp-content/uploads/2016/04/Эрих-Фромм.-Бегство-от-свободы.pdf. – Назва з титул. екрану.
10. Цитати В. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikiquote.org/wiki/Сухомлинський_Василь_Олександрович. – Назва з титул. екрану.